

Helmonds HEEM

66

Kwartaalblad
Heemkundekring
Helmont

HERFST 2024
€ 3,25

*Held tegen beter weten in
Op zoek naar Jozef Evers
Relieken van het 'Rijke Roomse Leven'
Oswald Henny*

colofon

HEEMKUNDEKRING HELMONT

Inlichtingen:

E: info@heemkundekringhelmont.nl

Heemkamer:

Pastoor van Leeuwenstraat 23,
5701 JS Helmont
T: 0492 - 330342

Website:

www.heemkundekringhelmont.nl

BESTUUR

Voorgitter: Ton Janssens

T: 0492 - 522925

Secretaris: Dorethé van Dijk

T: 0492 - 474745

Penningmeester: Karel Spee

E: penningmeester@heemkundekringhelmont.nl

Bestuurslid en P.R.: Gerry van Liempt

T: 0492 - 554233

LIDMAATSCHAP

Kringlidmaatschap incl. abonnement: € 25,-

Rekening Rabobank NL10RABO0123855004

t.n.u. Heemkundekring Helmont

HELMONDS HEEM

Redactie: Jolanda Bakker, Henk Roosenboom,

Martin van Veghel en Marinus van den Elsen

E: redactie@heemkundekringhelmont.nl

Vormgeving/lay-out: Marinus van den Elsen

Druk: Laumé reclame-drukwerk

ISSN 1389-9937

Vergendkosten: binnenland 10 euro en buitenland
15 euro per jaar. Alleen voor leden die niet in de directe
omgeving van Helmont wonen.

Omslag voorzijde: Markante gevel van de Bernadette-
kerk met het muurrelief van Piet Schoenmakers dat werd
vervaardigd bij atelier St. Joris. Foto: Martin van Veghel

Omslag achterzijde: Ontwerp voor cloisonné-tegel van
het Helmonds kasteel gemaakt in Delft.

Foto: © Pictoright Amsterdam 2022

INHOUD

Van de redactie 3

Van het bestuur 4

Korte berichten 5

Held tegen beter weten in 8

Op zoek naar Jozef Evers 12

Relieken van het

'Rijke Roomse Leven' 17

Oswald Henny 25

Begunstigers 35

Van de redactie

In verband met de viering van de 80-jarige bevrijding van Helmond zijn in dit nummer twee Helmondse verhalen over de Tweede Wereldoorlog opgenomen.

Eugene Plessen nam in mei jl. interviews af met stadsgenoten en verwerkte deze in verhalen. Een heldenverhaal stelde hij ter beschikking van Helmonds Heem. Harry van Mierlo, kruidenier aan de Kromme Steenweg, reed nietsvermoedend in een geleende auto van Helmond naar Amsterdam v.v. Zonder het te weten vervoerde hij wapens en voedselbonnen voor het verzet. Onderweg werd hij veelvuldig aangehouden door de Duitse instanties, maar de avontuurlijke kruidenier kwam er zonder kleerscheuren vanaf. Een held tegen wil en dank.

Jozef Evers is sinds de Tweede Wereldoorlog nog steeds vermist. Om aan tewerkstelling in Duitsland te ontsnappen dook Jozef onder bij een boer in Bakel, maar hij liep tegen de lamp. Helmondse landwachters arresteerden hem en hij werd op 27 juni 1944 naar het beruchte concentratiekamp Amersfoort overgebracht. Na 26 september 1944 ontbreekt elk spoor. Getuigen verklaarden hem gezien te hebben in Letland. Jolanda Bakker probeerde de geschiedenis te achterhalen en kwam in Russische archieven terecht.

Martin van Veghel maakte een nadere inventarisatie van de Helmondse kerken. In zijn nieuwe rubriek 'Relieken van het Rijke Roomse leven' behandelt

hij in deel 1 de Heilige Annakerk, de Heilige Antonius van Paduakerk (Paterskerk) en de Bernadettekerk. Sinds de zeventiger jaren is het kerkbezoek afgenomen en kregen enkele Helmondse kerken een andere bestemming. Interessant is om de oorsprong en architectuur aan een nader onderzoek te onderwerpen.

Ton Kox dook in het leven van Oswald Henny, de stichter van de Golfpapier en Cartonnagefabriek in Aarle-Rixtel. Omstreeks 1903 bezocht Oswald Amerika en maakte daar kennis met de productie van golfkarton, een nieuw fenomeen. In 1909 huurde hij fabriekspanden van Abraham van Dam aan de Kanaaldijk en startte als een van de eerste in Nederland een kartonnagefabriek. Na 1931 gaf hij het stokje over aan Siegmond van Dam. Oswald Henny woonde met zijn gezin tot 1946 in het linker deel van villa Karelstein, 't Witte huis genaamd. «

Ons volgend kwartaalblad verschijnt op 1 december 2024. Kopij kunt u tot 1 november zenden aan;

redactie@heemkundekringhelmont.nl

Maximale lengte van een artikel is 2500 woorden en aangeleverde beelden dienen van hoge kwaliteit te zijn met bronvermelding.

De redactie is niet aansprakelijk voor de inhoud van geplaatste artikelen en behoudt zich het recht voor om ingezonden stukken te weigeren of aan te passen.

Van het bestuur

Wanneer u dit schrijven leest hebben we hopelijk een prachtige september-maand achter de rug met vele activiteiten georganiseerd in het kader van de 80-jarige bevrijding van Helmond.

Ook de heemkundekring heeft hieraan bijgedragen met o.a. de organisatie van een mooie tentoonstelling in een winkelpand in de Elzaspassage waarin de herinneringen van de Helmonders aan de bevrijdingsweken centraal stonden. Tevens zijn, op initiatief van de heemkundekring, diverse artikelen gepubliceerd in De Loop over de bevrijding van diverse wijken van Helmond zoals Brouwhuis, Mierlo-Hout en Stiphout. In de Fonkel stond een lezing op het programma van Louis van der Werff over de belevenissen van zijn vader gedurende de Tweede Wereldoorlog.

Meer leden betekent meer werk voor het bestuur om de dagelijkse gang van zaken van de heemkundekring in goede banen te leiden en te waarborgen

dat we aan diverse activiteiten kunnen blijven deelnemen alsook zelf kunnen organiseren, hierbij is meer ondersteuning heel welkom. We blijven het vragen: zijn er leden die ons hierbij willen helpen?

Inmiddels is het bestuur actief op zoek naar vrijwilligers, ook voor andere functies binnen de heemkundekring, zoals u hebt kunnen lezen in een nieuwsbrief met een oproep om te solliciteren op een vacature voor een nieuwe beheerder van de heemkamer.

Tot slot willen wij u vragen om de administratie van de heemkundekring niet te vergeten bij het doorgeven van adreswijzigingen of wijziging van e-mailadres

«

Onze Heemkamer

Elke donderdag bent u welkom op onze heemlocaties in het stadshobbycentrum Het Baken, Pastoor van Leeuwenstraat 23, 5701 JS Helmond. Van 10.00 tot 12.00 uur is de genealogiekamer geopend, voor ieder die belangstelling heeft voor zijn voorouders en daar onderzoek naar wil doen.

's Morgens van 10.00 tot 12.00 uur is de heemkamer enkel toegankelijk voor leden. 's Middags van 14.00 tot 16.00 uur en elke tweede dinsdagavond van de maand van 19.00 tot 21.00 uur, is de heemkamer openbaar voor het verwerven van informatie en kunt u desgewenst onze collecties en bibliotheek kosteloos raadplegen. Altijd staat gezelligheid en kennisverrijking voorop.

«

Meer over Tilly Home

Van de heer Hans Couwenberg ontvingen we op het artikel *Villa Tilly Home* in Helmonds Heem 65 de volgende aanvullingen.

Uit het kadaster blijkt dat de grond waarop Tilly Home is gebouwd oorspronkelijk van Carel Frederik Wesselman van Helmond is geweest, die het doorverkocht aan de gemeente. De gemeente verkocht het op haar beurt weer aan burgemeester Van Hout. Rond 1925 verkocht Van Hout het huis aan Aloysius van Asten. Aloysius was een broer van Willem van Asten die directeur was van de Helmondse dekenfabriek Diddens en Van Asten en in de Wilhelminalaan woonde tegenover de O.L.Vrouwekerk. Of de ongehuwde Aloysius in het huis gewoond heeft is onduidelijk. Ruim een jaar later verkocht hij het aan Martinus van Thiel. Deze heeft de kap er op laten zetten naar ontwerp van architect Lambert de Vries. Op de ruime zolder bevonden zich enkele kleine woon en slaapvertrekken voor het personeel.

Toen Martinus in 1965 overleed was het huis nog van hem en werd overgeschreven op naam van zijn vrouw. Deze verkocht het in 1967 aan huisarts Henri Sleijffers die een en ander verbouwde. Na hem betrof zijn zoon P.A.A.M. Sleijffers, het pand.

Rond 1980 werd het verkocht aan ondernemer Johannes Meijer uit

Helmond, die het rond 1985 doorverkocht aan de vennoten van accountantskantoor Van de Reek en Spoormakers. Zij hebben rond 1992 een grote aanbouw laten uitvoeren. Vanaf 2011 is het pand verhuurd aan derden en eind 2022 verkocht aan Manders.

De ingang links was de dienst-ingang die direct uitkwam in de keuken. Daaronder zat (en zit) een flinke kelder. Op de foto in Helmonds Heem 65 op bladzijde 15 zijn de bovenraampjes van de kelder net te zien onder de grote glas-in-loodramen (zie tevens de twee pijlen op de foto hierboven).

Het oorspronkelijke pand lijkt een grote forse rechthoek, maar was het niet. Aan de linkerzijde is het wat naar achter uitgebouwd maar achter de niet al te diepe kamers aan de voorzijde, liep een gang die tevens de buitenmuur vormde.

Martinus had toen al als een van de weinige Helmonders een auto, die vaak geparkeerd stond aan de voorkant van zijn huis, voor het bordes. Om naar zijn werk te gaan, was de auto echter niet nodig want hij had via zijn achtertuin toegang tot zijn fabriek aan de Kanaaldijk.

«

Sigarenmagazijn Viribus Audax

Aan het begin van de twintigste eeuw waren winkelketens nog een noviteit in de stad. Je had enkel De Gruyter aan de Veestraat en Albert Heijn op de hoek van de Markt en de Veestraat. In 1918 kwam daar het winkelfiliaal van de Bossche sigarenfabriek Goulmy & Baar bij. De vestiging van deze sigarenwinkel in de Veestraat 47 kwam op curieuze wijze tot stand.

Het pand werd bewoond door de familie Tychon-Stevens. De Helmondse Helena Stevens werd in 1880 geboren en trouwde in 1904 met de zestien jaar oudere Stephanus Tychon. Deze uit het Limburgse Witterm afkomstige 'muzikale duizendpoot' genoot regionale en landelijke bekendheid. Hij was muzikleraar, componist, dirigent en organist van de Heilig Hartkerk. Stephanus dirigeerde onder andere het Helmonds Mannenkoor en Stadsharmonie Phileutonia. Met deze twee gezelschappen nam hij deel aan talrijke concoursen in den lande en sleepte veel prijzen in de wacht.

Onverwachte tegenslag

Het was dan ook een grote schok voor 'muzikaal Helmond' toen Stephanus Tychon op 10 maart 1918 overleed. Hij was pas 53 jaar en zijn vrouw bleef achter met twee zoontjes Jac en Nico van 12 en 9 jaar. Op de dag van zijn begrafenis liep half Helmond uit. De krant schreef hierover: *'Zelden hebben wij in onze stad eene uitvaart en begrafenis bijgewoond waarbij zooveel belangstelling betoond werd...'*. Op 25 april 1918 werd in zaal Geenen een benefietconcert gegeven ter nagedachtenis aan Stephanus Tychon. Artiesten en muziekgezelschappen uit alle windstreken reisden af naar Helmond om hier, geheel belangeloos, een optreden te verzorgen.

Het overlijden van Stephanus Hubertus Tychon werd, met foto, vermeld in het tijdschrift Katholieke Illustratie.

Foto: www.delpher.nl

Hoe nu verder?

De jonge weduwe Tychon-Stevens moest nu de kost zien te verdienen voor de twee kinderen en haarzelf. De connecties van haar overleden man kwamen daarbij goed van pas. Uit de muziekwereld kende Stephanus Tychon een zekere Johan Wierts uit Den Bosch. Waarschijnlijk is deze ook aanwezig geweest bij de begrafenis of het benefietconcert. Johan Wierts had een grote passie voor muziek en was vaak jurylid bij muziekconcoursen. Hij gaf tevens leiding aan de bedrijfsharmonie van sigarenfabriek Goulmy & Baar. Deze sigarenfabriek had een kleine honderd eigen winkels onder de naam Viribus Audax, (*in kracht onverschrokken*), waarvan Wierts commercieel directeur was. Johan Wierts zag wel mogelijkheden in Helmond en zo begon Helena een sigarenzaak in haar woonhuis. In die tijd was het roken van sigaren nog voorbehouden aan meer gefortuneerde heren. De winkel had dan ook een chique uitstraling.

Madame Récamier was een van de sigarenmerken van Goulmy & Baar. De fraaie blikverpakking was een echte 'eyecatcher' en lag dan ook midden in de winkeletalage van de weduwe Tychon. Foto: privécollectie

Faillissement sigaren-fabriek Goulmy & Baar

In eerste instantie werden er uitsluitend sigaren verkocht van Goulmy & Baar. Maar in 1927 ging de sigarenfabrikant uit Den Bosch failliet. Gelukkig konden de winkels gewoon zelfstandig doorgaan en daarbij een ruimer assortiment aanbieden. In augustus van dat jaar schreef Helena Tychon-Stevens zich bij de Kamer van Koophandel in als onafhankelijk eigenaresse van een winkel in sigaren, sigaretten, tabak en pijpen. Mevrouw Tychon-Stevens verkocht ook staatsloten, toegangskaartjes voor circus en concerten. En ze verkocht zelfs reizen van reisbureau Peeters uit Venlo. Op 25 september 1944 liep het winkel-pand aanzienlijke schade op toen de Duitsers de Veestraatbrug opbliezen. Het zal mede de aanleiding zijn geweest dat Helena Tychon-Stevens in 1946 uit Helmond vertrok en de winkel overdeed

Foto uit 1923 met Helena Tychon-Stevens links in de deuropening. Foto: collectie RHCE, fotonr. 106657

aan haar nichtje. De zaak werd nog tot 1956 voortgezet door Johanna Stevens.

De Bossche sigarenfabriek Goulmy & Baar maakte in 1927 een doorstart, maar werd in 1929 toch overgenomen door de fabriek van Willem II. Het fraaie fabriekspand in Den Bosch is nog altijd bekend onder die naam.

«

Held tegen beter weten in

door Eugène Plessen

Ondernemer Harry van Mierlo runde tijdens de oorlogsdagen een kruidenierszaak aan de Kromme Steenweg 3. Zijn zoon Piet-Hein vertelde tijdens een interview afgelopen mei, dat zijn vader rond de bevrijding van Helmond in september 1944 zonder het te weten een bijzondere tocht naar Amsterdam maakte. Hier volgt het bijzondere relaas daarvan.

“Mijn vader was absoluut naar buiten toe niet politiek geëngageerd, hij was antipolitiek en wilde neutraal zijn. Naar mijn weten kon hij dat ook niet, omdat hij een zaak had als ondernemer met klanten uit alle gelederen van de samenleving. In het geval van dit verhaal kwamen ook Duitse militairen in de zaak en was onze bakkerij geconfisqueerd door de bezetter.”

Bij ons in de buurt woonden bijvoorbeeld verschillende Duitse mensen, die in onze winkel ook boodschappen kochten. Mijn vader werd door zijn vriendenclubje op zekere dag aangesproken. Al vanaf zijn jeugd ging hij met deze jongens om en sommigen van dit groepje deden zaken voor de ondergrondse.

Blijkbaar stelden zij vader een belangrijke vraag op die dag en niet zomaar een vraag. Het was bij iedereen namelijk duidelijk dat mijn vader neutraal was en heel veel mensen kende, waaronder natuurlijk ook Duitsers. Daarnaast ging hij ook regelmatig naar

Amsterdam, omdat hij daar voor zijn winkel zaken moest doen. In die tijd deed men dat rechtstreeks bij de importeurs. Daar heeft hij later met zekerheid nog veel profijt van gehad.

Vader Harry van Mierlo.

Foto: particuliere collectie

Toen hij tegen zijn vrienden vertelde, dat hij diezelfde week naar Amsterdam zou gaan, vroegen ze hem een kleinigheidje op te knappen. Er moest een brief worden meegenomen. Toen vader akkoord ging, zeiden ze evenwel dat hij dan zelf voor vervoer moest zorgen. Zij wilden namelijk liever niet dat hij aangehouden zou worden én dat hij ook snel op en neer kon gaan. Toen ontstond het idee bij vader om iemand van Carp Garenfabrieken om hulp te vragen voor vervoer. Bij Carp werkten verschillende Engelsen en daar was eveneens het hoofdkwartier van een of andere Duitse organisatie. De chef daarvan was de heer Borlinghaus en dat was een heel hoge piet. Hij ging naar Borlinghaus, waar hij blijkbaar heel goed mee kon praten, want hij was ook klant bij de kruidenierszaak en legde hem het probleem voor dat hij geen vervoer had naar Amsterdam voor zaken. Kon mijnheer Borlinghaus hem misschien

Vader Harry en zoon Piet-Hein.

Foto: particuliere collectie

De kruidenierszaak van Harry van Mierlo aan de Kromme Steenweg 3.

Foto: particuliere collectie

Garage Roxs rechts bij de pomp. Foto: particuliere collectie

helpen om snel op en neer te kunnen gaan, want hij moest uiteraard weer gauw terug zijn in zijn winkel. Borlingshaus zou het wel even voor hem regelen, m  r had vader gezegd, dan moest hij niet overal aangehouden worden, opdat hij snel weer naar Helmond terug kon. Dat komt goed, maar wel in ruil voor iets had de heer Borlingshaus gezegd. De dag daarop ging mijn vader met koffie en een fles jenever naar hem toe en het resultaat van die transactie was dat hij diens dienstauto mee mocht nemen. Daar er bij onze zaak geen plaats was om hem te parkeren, werd hem door zijn vrienden gewezen op garage Roxs op de Steenweg tegenover de zaak van familie van Oorschot. In Amsterdam kon hij eveneens op een adres van zijn vrienden de auto stallen.

Vader reed de volgende dag aan en het was het al meteen raak bij

Van Dam Cartonagefabriek. Hij werd daar aangehouden door de Duitse SD (Sicherheitsdienst). Het was dan ook vreemd dat een burger in een Duitse auto reed en geen soldaat was. Daar begon dus het circus al, maar nadat hij een 'bewijs' liet zien, gekregen van de heer Borlingshaus, sprong de agent zowat in de houding en liet vader meteen passeren. Daarna werd hij tot Amsterdam een keer of drie wederom tot stoppen gemaand, maar elke keer kon hij ongehinderd verder. Vader wist niet wat hem overkwam zo soepel als alles ging. In Amsterdam aangekomen werd de auto door enkele bekende mensen in bewaring genomen en nog steeds had vader niets in de gaten, het leek wel alsof alles zo geregeld was. Een dag later stapte hij weer vrolijk in de auto met de zaken, die hij zelf wilde meenemen. Toch overviel hem een vreemd gevoel, want

toen hij de auto eens goed bekeek, kreeg hij door dat er in de auto veranderingen waren aangebracht. Hij keek alles heel goed na, maar kon echter nergens iets vinden en reed ter goeder trouw weer terug naar huis. Later bleek dat hij, zoals de vrienden vertelden, goed verstopt, spullen voor de illegaliteit vervoerd had. Hij zei tegen mij dat als hij het geweten had dan was hij al ter plekke doodgebleven bij de fabriek van Van Dam aan de Kanaaldijk. In Helmond was hij weer veilig aangekomen én wederom gelukkig zonder problemen, want hij had bij verschillende aanhoudingen onderweg gewoon kunnen doorrijden. Thuis werd hem toen verteld wat hij precies vervoerd had en dat waren wapens op de heenweg en voedselbonnen op de terugweg. In Amsterdam konden ze namelijk door de voedselschaarste hiermee weinig beginnen met die bonnen, maar bij ons in het zuiden uiteraard wel.”

Dat zijn vrienden hem heel dankbaar waren, werd vader snel duidelijk, ze noemden het een heldendaad, maar een ding wist hij toen heel zeker. Hij zou zoiets nooit, maar dan ook nooit meer doen als hem dat gevraagd werd en hij trilde nog lang na, toen hij bedacht wat hij had geriskeerd.

Ons moeder was ook duidelijk dat hij die trucjes nooit meer zou moeten uit halen. Zij wist dan ook goed dat vader zoiets niet lang voor zich kon houden, als hij zou weten wat hij ging vervoeren. Maar...hij was een held zonder dat hij het had geweten!” «

Beurijding Steenweg 1945. Foto: particuliere collectie

Op zoek naar Jozef Evers

door Jolanda Bakker

Sinds 1945 wordt onze stadsgenoot Jozef Evers vermist. Als gevangene van kamp Amersfoort kwam hij na september 1944 in Letland terecht. Daar werd hij op 9 mei 1945 bevrijd door de Russen, maar tot op heden ontbreekt elk spoor. Het Ministerie van Justitie verklaarde hem in 1958 officieel dood. Is het tachtig jaar na datum nog mogelijk om zijn laatste rustplaats te achterhalen?

'Mijn zoon Jozef wordt nog steeds vermist'. Dit vertelde zijn moeder in 1947 huilend aan een opsporingsambtenaar van het Ministerie van Sociale Zaken,

belast met het opsporen van vermiste personen tijdens de bezettingstijd. De 20-jarige Jozef zat sinds zijn oproep voor verplichte tewerkstelling in Duitsland al geruime tijd ondergedoken bij een boer in Bakel. Echter, hij werd op 25 juni 1944 door de Helmondse landwachters van de Kerkhof en Sek gearresteerd en op 27 juni 1944 naar concentratiekamp Amersfoort overgebracht. Dit kamp, het *Erweitertes Polizeigefängnis Amersfoort*, stond vooral bekend om haar wrede regime. Hier werden tijdens de Tweede Wereldoorlog veel mannen opgesloten, die de verplichte arbeid in Duitsland weigerden. Vanaf kamp Amersfoort werden zij alsnog voor werkverrichting doorgestuurd naar Duitsland of kwamen zij in concentratiekampen terecht. De beruchte kampcommandant Joseph Johann (Jupp) Kotalla, ook wel de 'mensduivel' of 'de beul van Amersfoort' genoemd, paste in dit kamp zijn sadistische praktijken toe. Kotalla

Jozef Evers op 20-jarige leeftijd.

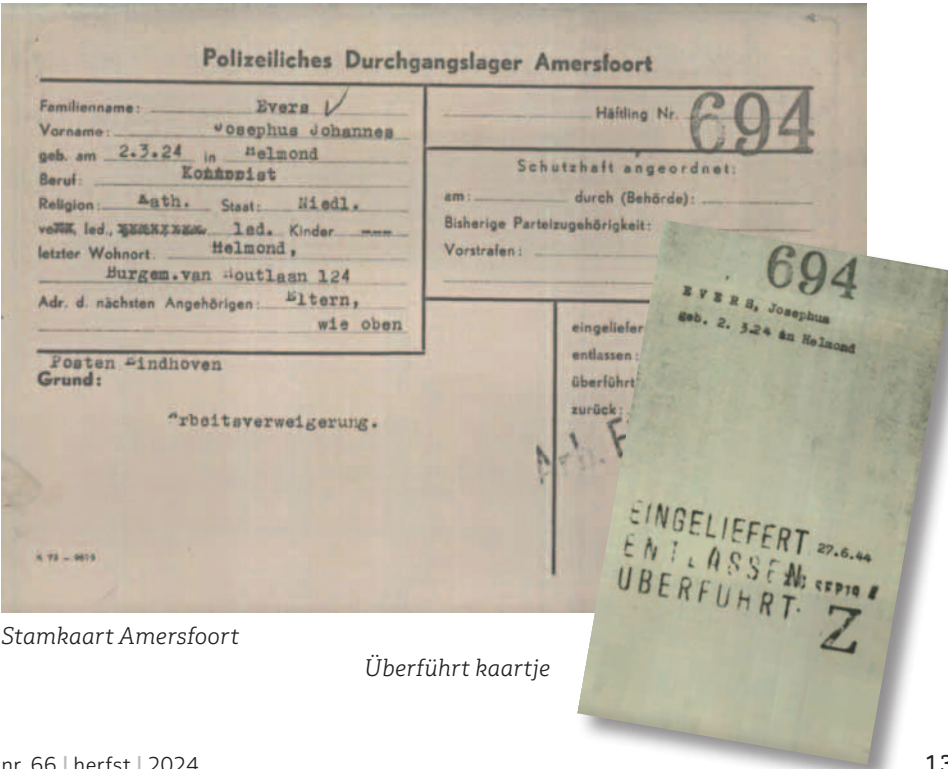
Foto: particuliere collectie

werd in 1948 ter dood veroordeeld, maar deze straf werd na meerdere psychiatrische evaluaties omgezet in levenslang. Hij sleet zijn dagen, als bevoorrechte persoon, in de koepelgevangenis van Breda en stierf op 31 juli 1979.

De moeder van Jozef, Theodora Evers-Muijen, vertelde dat zij in augustus 1944 nog clandestien een briefje van Jozef heeft ontvangen. Op Amersfoortse kampdocumenten zien we dat Jozef op 26 september 1944 ‘entlassen/uberführt’ is met de stempel ‘Arbeit Eins. Reich’. Hier loopt het onderzoek min of meer vast. Enkele getuigen zagen hem rond 26 september 1944 in de omgeving van Zwolle, waar hij hielp bij het aanleggen van verdedigingswerken bij de IJssel. Ongeveer 1000 mannen uit kamp Amersfoort waren voor dit werk ter beschikking gesteld.

Zij vonden onderdak in de Buitensociëteit van Zwolle, nabij het station. De mannen sliepen op een met stro bedekte harde vloer en er was bijna geen water. De Zwollenaren hielpen waar zij konden met voedsel en kleding en ontsnappingsen.

Na de oorlog verklaarden twee getuigen dat zij Josef Evers hebben gezien in Letland. Dat is mogelijk. Begin september tot medio oktober 1944 waren er nog transporten, waarbij gevangenen uit de Nederlandse kampen via het treintraject Assen, Groningen en Nieuweschans naar Noord-Duitsland werden vervoerd. Het zuiden van Nederland was al bevrijd. Nazi-Duitsland maakte zich op voor een hevige strijd met geallieerden. Honderden verzetsstrijders, zogenaamde terroristen, werden gefusilleerd en daarnaast wilden zij ook zoveel mogelijk

Stamkaart Amersfoort

Überführt kaartje

gevangenen meenemen naar Duitsland. Mogelijk konden zij nog van dienst zijn als werkracht of als gijzelaar.

Een getuige zag Jozef Evers in november 1944 nabij het stadje Talsi (Talsen) en in januari/februari 1945 in Dondangen (Dundaga). De andere getuige leerde hem kennen in Nauw Calsenau (Kalsnava) en vertelde dat de Nederlanders na de capitulatie door de Russen gevangen werden genomen. Hij is Jozef toen uit het oog verloren, maar is stellig: op 9 mei 1945 leefde hij nog. Dus waar is Jozef Evers gebleven? En hoe betrouwbaar zijn deze getuigen? Moeder Evers vond één getuige in ieder geval niet geloofwaardig, omdat hij om geld en goederen bedelde.

Op de website Jewishgen.org is de getuigenis van de heer Vestermanis te lezen en komt de bevestiging dat er inderdaad Nederlanders werkten in Dondangen in Letland. Zij waren in dienst van de Nederlandse Oost Compagnie (NOC), een nationaalsocialistische organisatie, die op 6 juni 1942 in Den Haag werd opgericht door Meinoud Rost van Tonningen. Doel van de NOC was germanisering en kolonisering van de veroverde gebieden in de Baltische landen. Duizenden Duitsgezinde Nederlanders, veelal NSB-ers, meldten zich aan, maar ook dwangarbeiders werden vanuit de *Arbeitseinsatz* ingezet als *SS-Frontarbeiters*. Aangekomen in het *Ostland* werkten deze arbeiders in opdracht van Duitse bedrijven, die op hun beurt aange-

Kolonne Duitse krijgsgevangenen trekt Rusland in. Foto: Wikimedia Commons

*Een krijgsgevangene met Russische soldaat op de achtergrond
Foto: Wikimedia Commons*

Ansichtkaart van Dondangen. Foto: particuliere collectie

stuurd werden door de SS. De opdrachten werden aangeduid als SS-FAU, wat staat voor: *SS-Frontarbeiter Unternehmen*.

Uiteindelijk zijn er 1572 Nederlandse mannen onvrijwillig naar het oosten gestuurd, tegenover 5216 vrijwilligers. Alleen al uit Kamp Amersfoort en Kamp Ommen werden er respectievelijk 270 en 200 mannen tewerkgesteld, waaronder dus Jozef Evers.

De Nederlandse dwangarbeiders droegen afgedankte legeruniformen, wat hun bij de bevrijding door de Russen noodlottig werd. Ook Joodse gevangenen uit het nabijgelegen concentratiekamp *Kaiserwald* bij Riga werden ingezet bij de ontginning van het gebied. *Kaiserwald* had vele subwerkkampjes, waarvan de bekendste 'Dondangen' (Dundaga) oftewel 'Poperwahlen' was. Subkamp Dondangen had drie Hollandse barakken voor meer dan 100 arbeiders. In eerste instantie werkten hier Nederlandse SS-frontarbeiders en later ook gevangenen

uit kamp Amersfoort. De heer Vestermanis bevestigt dat de Nederlanders zijn meegenomen door de Russen, vermoedelijk richting de stad Tuckum.

Het kan zijn dat de Russen bij de bevrijding van de Baltische staten geen onderscheid hebben gemaakt tussen vijandelijke soldaten, gevangenen en (dwang)arbeiders en alle Nederlanders als 'krijgsgevangenen' hebben afgevoerd richting de goelag. De transporten vonden plaats per trein en deels te voet ver Rusland in. Wie niet meekon met deze 'dodenmarsen' werd ter plekke omgebracht. Maar liefst drie miljoen Duitse krijgsgevangenen werden na de capitulatie in Russische werkkampen geplaatst en zij kwamen tot het jaar 1959 met mondjesmaat vrij. Stalin zag dit als genoegdoening voor het leed dat de Sovjet-Unie was aangedaan. De omstandigheden in de Russische kampen waren ronduit slecht. Het zware werk, honger en koude eiste hun tol en velen overleefden deze gevangenschap niet.

Plattegrond van Letland.

Foto: Wikimedia Commons

Hoeveel Nederlanders er precies in Russische handen zijn gevallen, is tot op de dag van vandaag onduidelijk. Uit Oostenrijks onderzoek in Russische archieven blijkt dat er in totaal bijna 5000 geregistreerde Nederlandse krijgsgevangenen waren, waarvan er 200 zijn omgekomen. Op 27 mei 1958 werd er door het Ministerie van Justitie aangifte gedaan van het overlijden van Josephus Johannes Maria Evers, geboren in Helmond op 2 maart 1924 en stelde daarbij een fictieve overlijdensdatum en locatie vast, namelijk 31 mei 1945 in Oost Europa. Het is mogelijk dat hij op deze datum nog in leven was en dat hij maanden of jaren later stierf op Russische bodem.

Anno 2024 moet het mogelijk zijn om meer gegevens te achterhalen dan in 1947. Veel archieven zijn gedigitaliseerd of zijn opengesteld. De Arolsen Archives (International Center on Nazi Persecution) geeft bij deze zaak geen ander

herkenningspunt dan kamp Amersfoort. Medewerkers van het Military Heritage Museum in Riga, Letland, verwijzen ons door naar het 'State Archive of the Russian Federation' in Moskou. Deze is inmiddels per e-mail aangeschreven. Nu maar hopen dat zij iets weten over de laatste rustplaats van onze stadsgenoot Jozef Evers. «

Bronnen:

- www.tracesofwar.nl/persons/64799/Evers-Josephus-Johannes-Maria
- collections.arolsen-archives.org
- www.jewishgen.org/yizkor/popervale/pop001
- anderetijden.nl/aflevering/336/Spoedig-naar-huis
- Nederlandse kolonisatie-idealen in bezettingstijd, Christiaan Korterink e.a., 2014

De juiste spelling van de geslachtsnaam Kotalla is zonder umlaut. Dit ondervonden de instanties, die na zijn dood belast waren met de verzending van de urn met zijn as. De urn kwam retour, omdat de juiste familienaam zonder umlaut niet was gebruikt.

Relieken van het 'Rijke Roomse Leven'

Deel 1

door Martin van Veghel

Begin jaren zeventig telde Helmond ruim 57.500 inwoners waarvan 94 procent aangaf rooms-katholiek te zijn. Het kerkbezoek nam in die jaren al af, maar toch vormt deze periode een goed ijkpunt voor een inventarisatie van de Helmondse kerken. Helmond was toen vijftien kerken rijk, die allemaal nog volop in functie waren. In de komende uitgaven van het Heemblad duiken we in het verleden van deze kerken. We kijken daarbij naar de oorsprong van de kerk, de architectuur en of en in welke vorm ze nu nog voortbestaan. Sommigen hebben een andere bestemming gekregen die ver verwijderd ligt van de oorspronkelijke.

Van oudsher zijn kerken altijd het middelpunt van een stad, dorp of wijk geweest. Ze stonden centraal aan een plein of hoofdstraat met in de buurt de plaatselijke kroeg. Daar konden de mannen, na het bijwonen van de Heilige Mis op zondag, terecht voor een biertje of een borrel. Totdat moeder de vrouw de soep klaar had en pa door een van zijn kinderen opgehaald moest worden. In de loop van de middag was er dan ook nog 'het Lof'. Dus op zondag werd men geacht om twee maal ter kerke te gaan. Doordeweeks kon volstaan worden met een korte mis in de vroege ochtend.

Begin jaren zeventig was er al sprake van terugloop in het kerkbezoek. Wat blijkt uit het feit dat er niet meer in alle kerken nog dagelijks missen konden

worden opgedragen. En toch kwamen er vanwege de blijkbaar noodzakelijke spreiding kerken bij in Helmond. Dat waren toen de Edith Steinkerk in de nieuwe wijk Rijpelberg en de Verrijzeniskerk in Helmond-Oost. Die hadden wel een veel mindere capaciteit en kregen niet meer de allesbepalende, centrale rol die de meeste kerken daarvoor nog wel hadden.

In 1971 telde Helmond vijftien rooms-katholieke kerken. Dat waren:

- Heilige Annakerk, Hornestraat
- Heilige Antonius van Paduakerk, Molenstraat (Paterskerk)
- Bernadettekerk, Margrietlaan
- De Goede Herderkerk, Geysendorfferstraat

- De Goddelijke Voorzienigheid, 3^e Haagstraat
- Heilig Hartkerk, Bindersestraat
- Sint Jozefkerk, Tolpost
- Sint Lambertuskerk, Kerkstraat, de oudste kerk van Helmond
- Heilige Leonardus van Veghelkerk, Wethouder Ebbenlaan
- Onze Lieve Vrouwekerk, Wilhelminalaan
- Onze Lieve-Vrouw van Binderen, Abdijlaan
- Onze Lieve Vrouw Middelaars Aller Genaden, Peeleik Brouwhuis
- Heilige Pauluskerk, Paulus Potterlaan
- Sint Luciakerk, Hoofdstraat, Mierlo-Hout
- Sint Trudokerk, Dorpsstraat, Stiphout

Inmiddels is het merendeel van de hier bovenstaande kerken aan de eredienst onttrokken. Enkele daarvan hebben een heel andere bestemming gekregen. Weer andere zijn uit het straatbeeld verdwenen. Het was ook niet zo dat alleen de oudste kerken gesloten

of afgebroken werden. Parochies werden samengevoegd en wat evenwichtiger over de stad verdeeld.

We gaan de genoemde vijftien kerken eens nader bekijken. Hoe konden ze ontstaan? Door wie zijn ze ontworpen of gebouwd? Zijn ze te scharen onder een bepaalde bouwstijl en hebben ze nog monumentale status? We houden daarbij de volgorde van het staatje aan. En dat is niet per se de volgorde van ouderdom. We starten hier met de eerste drie kerken.

Kaarsen uit, spot aan **De Heilige Annakerk (1954-1996)**

Deze sobere wederopbouw kerk is in 1954 gebouwd en werd in 1996 al weer gesloten vanwege teruglopend kerkbezoek. De parochie werd daarbij opgeheven en toegevoegd aan die van de Goddelijke Voorzienigheid. Het sloopbedrijf dat het gebouw gekocht had van de parochie verkocht het later weer door aan de gemeente. De gemeente schreef een project uit waarbij gegadigden een voor-

*De Annakerk
begin jaren
zestig.*

*Foto: Hegeman,
collectie RHCE*

De zijgevel waarbij de schaaldaken duidelijk te zien zijn.

Foto: Martin van Veghel

stel konden indienen met wat men met het gebouw van plan was te doen.

Daaruit koos men voor het kunstenaar-sechtpaar Lavinia Germano en haar man Vincent van Ojen. Zij toverden het gebouw na een verbouwing van bijna twee jaar om naar een intiem cultuorpaleisje, het Annatheater. Zo kreeg Helmond al een theaterkerk lang voordat het Speelhuis zich in een gebedshuis ging vestigen. Het theater is opgedeeld in meerdere ruimten. De grote zaal heeft een tribune met 96 stoelen. Het podium in het verder vlakke vloertheater is elf bij elf meter en groot genoeg om een klein symfonieorkest of een balletgezelschap te laten optreden. Microfoons zijn dan niet nodig.

De eigenaren richten zich voornamelijk op het ontwikkelen van podiumkunsten zoals toneelspelen. Er worden acteerlessen gegeven en er is een jeugdtheaterschool. Dit jaar (2024) viert men het 20-jarig bestaan met extra en nieuwe activiteiten.

Het oorspronkelijke gebouw was een ontwerp van architect Jos Bijnen uit Oss. De hallenkerk refereert in soberheid aan de stijl van de Bossche School. Daarbij liet men zich inspireren door eigentijdse voorbeelden uit Zwitserland, Duitsland en Denemarken. De kerk werd in twee fasen gebouwd. Aanvankelijk bestond het gebouw alleen uit een middenschip. Later werd daar aan de linkerkant nog

een zijbeuk toegevoegd. Het ontwerp had modernistische vormen die kenmerkend waren voor die naoorlogse tijd waarin van veel vernieuwing op bouwtechnisch gebied sprake was. Zo is het dak samengesteld uit een aantal op de lengteas geplaatste betonschalen die het beeld en het binnen-interieur grotendeels bepalen. De voorgevel wordt gevormd door drie holle muurvlakken geaccentueerd door twee gemetselde penanten met daarin identieke houten dubbele deuren.

Een van de drie in conclaaf gemetselde geveldecoraties. Foto: Martin van Veghel

In elk gevelvlak zijn bovenin drie abstract vormgegeven betonnen geveldecoraties concaaf ingemetseld.

Los van het gebouw staat nog steeds de stenen klokkentoren, ook wel campanile genoemd. De twaalf klokken die er oorspronkelijk hingen zijn inmiddels verdwenen. De kerk is voornamelijk, opgebouwd uit baksteen met vet opgezette en ruw geborstelde voegen. De beide zijgevels bestaan hoofdzakelijk uit hoog doorlopende vensters die voor

de nodige lichtinval zorgen. Ze hebben geen bijzonder kerkelijke uitstraling. Het gebouw is inmiddels wel een gemeentelijk monument.

Van volkskerk tot museum en aula **Heilige Antonius van Paduakerk, de Paterskerk (1894 - 1975)**

De Paterskerk, gelegen aan de Molenstraat, werd gesticht door de Kapucijnen. Zij behoorden tot de orde van de minderbroeders waartoe ook de Franciscaanse orde behoort. Die orde werd al in het begin van de dertiende eeuw gesticht door Franciscus van Assisi.

De tak van de Kapucijnen werd in 1528 door de toenmalige Paus Clemens VII (1523-1534) goedgekeurd. Paus Gregorius XIII gaf in 1585 toestemming aan de orde om zich ook buiten Italië te gaan vestigen. En zo kwamen er kloosters in de zuidelijke Nederlanden, allereerst in Antwerpen en Brugge.

Hoe kwamen de Kapucijnen in Helmond terecht? Aan het einde van de twintigste eeuw omvatte de Lambertusparochie nog de hele stad. Meerdere malen was getracht om een tweede parochie te stichten maar die plannen kwamen niet tot uitvoering. De Lambertuskerk was op zondagen te klein om de ca. 8500 parochianen te ontvangen. Toen een nieuwe parochie onmogelijk bleek werd gekeken of er op een andere manier extra kerkruimte kon worden verkregen. Onderzocht werd of er misschien patersorden bestonden die bereid waren om in Helmond een klooster te bouwen met daarbij een openbare kerk. Van daaruit kon dan de Lambertusparochie ondersteund worden zonder dat de parochiegrenzen hoefden te worden aangepast.

Een voorbeeld van een in Bossche school stijl ontworpen gebouw is de Sint Jozef Gedachtenis Kapel in het Hortensiapark. Oorspronkelijk stond de kapel in de Bakelse bossen dicht bij de Nieuwe Aa. De kapel werd ontworpen door Dom Hans van der Laan. Hij is met zijn broer Nico de grondlegger van de Bossche School en bekend geworden van het door hun bedachte en ontwikkelde plastisch getal, een wiskundige leer naar goede verhoudingen in architectuur, (zie hiervoor de Heembladen 31/2016 en 47/2020).

Foto: collectie BHIC

De toenmalige pastoor Van Asten maakte zich met Willem Prinzen, als zijn “geldschieder”, sterk voor die zaak en in juni 1894 kon een deel van het nieuwgebouwde klooster door drie paters

worden betrokken. De aan het klooster verbonden kerk werd op 26 juni van datzelfde jaar plechtig ingewijd.

Het klooster kreeg ook een eigen begraafplaats in de kloostertuin, zodat

Interieur en exterieur van de Paterskerk rond 1900. Foto's: collectie Cultureel Erfgoed

overleden kloosterlingen na hun dood daar begraven konden worden, zoals dat ook al in die tijd bij de orde gebruikelijk was.

Veel oudere Helmonders gingen bij de Paters ter kerke of kwamen er voor de biecht. De paters stonden immers los van elke parochie en men kon er dus wat 'vrijer' spreken. Legendarisch waren ook de vissersmissen die op zondag voor dag en dauw opgedragen werden. Men kon dan rechtstreeks uit de kroeg komende zijn zondagsplicht gaan vervullen.

De Paters Kapucijnen stonden bekend als 'de bruine paters' door hun verschijningsvorm in ruwe bruine pijpen met kap (de cappuccio) met om de lendenen een wit koord met drie knopen. En om hun strijd tegen het drankmisbruik.

Hier komt de naam van pater Ildephonsus naar boven. Hij kwam uit Breda waar hij het eerste R.K. Consultatiebureau voor drankzuchtigen had opgericht. Toen hij op 34-jarige leeftijd naar Helmond kwam stichtte hij in 1914 ook hier een dergelijk bureau. Zij boden de Helmondse bevolking onder andere de gelegenheid om in het tegenover de kerk aan de Beelsstraat gelegen Sobriëtasgebouw zich te ontspannen, echter wel zonder alcoholische versnapering. Het bureau dat zich bovendien inzette voor randmaatschappelijken en gehandicapten zou zestig jaar blijven bestaan en na Ildephonsus worden voortgezet door de paters Patricius en Othmaris.

De Paterskerk is al lang niet meer in gebruik als kerk. De paters zijn vertrokken in 1970 en daarmee kwam ook meteen een einde aan de H. Missen die er werden opgedragen. Een deel van het klooster werd verhuurd aan de stichting voor daklozen en een groot deel van de aangrenzende tuin verkocht aan de

gemeente Helmond voor de aanleg van de Traverse.

In 1975 werd in de niet meer in gebruik zijnde kerk, het Draaiorgelmuseum gevestigd en vonden er zelfs regelmatig feesten en dansavonden plaats. In de jaren tachtig en nu nog steeds werd de oude kerk een onderdeel van de middelbare school, het Jan van Brabant College. Zij hebben er hun kantine, personeelskamers en de media-theek in ondergebracht.

De kerk is geen Rijksmonument maar staat wel op een lijst als een gemeentelijk monument.

***Geen 'Wees gegroet', maar 'Hallo Jumbo'* De Bernadettekerk (1955-2024)**

Ooit was dit godshuis aan de Margrietlaan in Helmond, in gebruik genomen in 1955, het middelpunt van de parochie in de bloemenbuurt. Een plek van bezinning, ontmoeting en uiteraard voor het bijwonen van de heilige mis. Nu is het in gebruik als een van de vestigingen van grootgrutter Jumbo.

De kerk werd in 1996 buiten gebruik gesteld. Het gebouw kreeg in 2000 deze vrij uitzonderlijke, nieuwe bestemming. Eerst werd er Groenwoudt supermarkt in gevestigd, later werd dat Weltevreden en uiteindelijk Jumbo. Deze 'wereldse' bestemming was in eerste instantie voor velen bevreemdend maar het betekende wel de redding van het markante gebouw.

Zo trof dit godshuis niet het lot dat zo veel andere kerken vanwege het teruglopende kerkbezoek in de twintigste eeuw ten deel viel. Namelijk dat van de sloophamer.

Het is een modern vormgegeven gebouw en een ontwerp van de

Ansichtkaart van de Bernadettekerk rond 1970. Foto: collectie Heemkundekring Helmont

Helmondse architect Jan Magis. Het kan nog steeds als een icoon van de wijk gezien worden.

Het plan voor een kerk werd al in 1949 gepresenteerd. Echter vanwege een ministerieel besluit van 11 februari 1949 waarin een bouwstop voor kerken was afgekondigd werd in eerste instantie volstaan met de bouw van een parochiehuis. In de zaal van het parochiehuis werd een noodkerk ondergebracht. De bouw was bijna helemaal van Helmondse makelij. Alles vanaf de muren in trilbeton van steenhouwerij Raaymakers tot aan de stoffering door de firma's Raymakers en Roelofs werd uitgevoerd door Helmondse ondernemers.

Pas in 1955 kon de definitieve kerk worden gebouwd en in gebruik genomen. Die bouw werd na een aanbesteding gegund aan aannemersbedrijf H. Aerts. In 1956 vond de plechtige inzegening plaats.

Het was destijds een zogenaemde christocentrische kerk wat betekent dat daarin de verkondiging van Christus in het evangelie bij de prediking centraal stond.

Het gebouw is opgetrokken in baksteen en beton, wat vrij typerend was voor die tijd van wederopbouw. In de vrij brede voorgevel is een indrukwekkende klokkentoren opgenomen die gevat is in een betonskelet. Onder de dakrand zit een reliëf van hardsteen waarop de patroonheilige Bernadette als herderin staat uitgebeeld met negen schapen.

Zeër bijzonder zijn de vele kruisvensters die praktisch rondom en in alle gevels tot aan de dakranden doorlopen. Daarin zitten rondlichten met glas-in-beton in meerdere kleuren.

De doopkapel bevond zich voorheen in het linker zijschip en is achthoekig en voorzien van een puntdak. Rechtsachter

op het dak bevindt zich het achthoekige angelustorentje met kruisbloem.

Architect Jan Magis was geboren in Leuven (1899) maar hij woonde een groot deel van zijn leven in Helmond. Hij was een vermaard kerkenbouwer. Behalve van de Bernadette Kerk was hij ook de ontwerper van andere kerken, zoals die in Vredepeel, en van de Johannes Onthoofding Kerk in Nuland. Hij ontwierp zelfs een kerk voor het Afrikaanse Morogoro in Tanzania. Ook het nieuwe raadhuis van Mierlo is van zijn hand. Hij overleed op een zeer respectabele leeftijd van 82 jaar te Helmond. «

Bronnen en verder lezen:

- De Sint Jozefkapel, Heembladen 31 en 47
- Uitgave de Goede Herder 50 jaar
- Reliwiki – Wikipedia, overzicht Helmond
- Erfgoedcentrum, het Nederlandse kloosterleven
- RCH-eindhoven, archief en fotomateriaal
- Geschiedenis Helmond
- Adviesnota drie kerken in het stadsbeeld

De doopkapel heeft is een achthoekige uitbouw van de Bernadettekerk.

Foto: Martin van Veghel

De immense binnenruimte van de Bernadettekerk blijkt heel geschikt als supermarkt.

Foto: collectie Cultureel Erfgoed

Oswald Henny

(1875-1954)

Stichter van de golfkartonfabriek

door **Ton Kox**

Vanaf 1924 tot 1946 woonde het gezin van Oswald Henny in het zuidelijke deel van Karelstein. Hij was de stichter van de golfkartonfabriek en naamgever van 't Witte Huis. Maar wie was deze Oswald Henny?

Van Zwitserse komaf

De familie Henny is oorspronkelijk afkomstig uit Zwitserland. De naam Christian komt in de stamboom herhaaldelijk terug, zo ook bij Christian Oswald, de vader van Oswald. Deze trouwde in 1863 in Heeze met Jeannette Jacoba Wilhelmina Diemont. Na haar vroege dood trad hij in 1873 te Haarlem opnieuw in het huwelijk met Elisabeth Waardenburg. Uit dit tweede huwelijk werd Oswald Henny op 4 juli 1875 te Deventer geboren. Hij werd in 1909 de grondlegger van de golfkartonindustrie in Aarle-Rixtel en was als bewoner tevens de naamgever van 't Witte Huis. Maar voor het zover was, had hij al een bewogen leven achter de rug.

Oswald groeit op in Haarlem

Zijn vader Christian Oswald had in Geldrop een linnenfabriekje aan de Geldropseweg gelegen aan de Dommel. Door een eerder huwelijk had Oswald nog twee halfbroers en twee halfzusjes, te weten Christiaan, Adolf, Catharina en Everdina. Op 10-jarige leeftijd verloor hij

De oorspronkelijke Zwitserse naam 'Henny' is 'Hänni' betekent 'haan', vandaar dat die een belangrijke plaats inneemt in het wapen van de familie Henny.

zijn vader. Omdat zijn moeder chronisch ziek was, werd hij verder opgevoed door een zus van zijn moeder, tante Mijm (Jemima, Anna van Waardenburg), die getrouwd was met Jonkheer Henri Guillaume Quarles van Ufford. Zij woonden in Haarlem, waar Oswald een groot deel van zijn jeugd doorbracht.

Naar Java

Na de middelbare school bezocht Oswald de kweekschool voor machinisten te Amsterdam, die ook suikertechnici opleidde, kortweg 'de Suikerschool' genoemd. Na zijn diplomering werd Oswald naar Kalibaru op Java gestuurd, waar hij op een suikerplantage bij zijn halfbroer Christiaan kwam te werken. Oswald kon niet tegen onrecht en had erg veel moeite met de wijze waarop de kolonisten omgingen met de oorspronkelijke bewoners van Nederlands Indië, het huidige Indonesië.

Een jonge Oscar Henny. Foto: privécollectie

Toen hij na enkele jaren rond 1900 voor een half jaar op verlof kwam, verbleef Oswald bij de familie Barnaart op huize Teylingerbos in Vogelenzang bij

Bloemendaal, waar zijn tante Baronesse Henriette Barnaart-Waardenburg woonde. Met zijn neef, Willem Philip, trok hij veel op als hij in Nederland was. Hij verkeerde met hem daardoor in de hoogste kringen, aangezien de familie ook eigenaar was van de heerlijkheden Bergen en Zandvoort.

Verblijf in Amerika

Oswald keerde niet meer terug naar de suikerplantage op Java. Hij zou een ander avontuur aangaan. Op 27 juni 1903 liet hij zich inschepen als passagier op de *Noordam* om met de Holland Amerika Lijn vanuit Rotterdam naar New York te varen. De reis kostte hem f 212,50 incl. boekingsgelden. Waarom is niet te achterhalen, maar zeer waarschijnlijk speelde de familie Carp een rol daarbij. De familie Carp in Helmond, die verbonden was via zijn tante Marianne, stimuleerde zijn ondernemerszin. Als Oswald in Helmond vertoefde, verbleef hij altijd bij hen en op die manier kwam hij ook in contact met de firma Philips, die hem vroeg om kennis te nemen van de golfkartonproductie in Amerika.

Tijdens zijn verblijf in Amerika kon hij ook een bezoek brengen aan zijn halfbroer Adolf, die naar Amerika was gemigreerd. Adolf bleek een grote paardenfarm te hebben in de staat Arkansas. Toen Oswald zijn halfbroer daar bezocht, liet hij zich fotograferen als cowboy in vol ornaat. Nadat hij weer terug was in Nederland, werd er weinig meer vernomen van deze halfbroer, maar via het Rode Kruis kreeg de familie later te horen dat hij was gestorven in 1916. De oudste bewoonster van het dorp vertelde echter aan Oswalds kleindochter Iris dat Adolf was overvallen

door een bende criminelen, waarbij hij niet alleen van al zijn paarden werd beroofd, maar zelf ook werd vermoord. Van belang was dat Oswald in Amerika voor het eerst kennis maakte met de productie van golfkarton. Hij bezocht daarvoor een golfkartonfabriek in Chicago. Golfkarton was in Nederland nog volslagen onbekend. Het zou zijn leven volkomen gaan veranderen.

Terug in Nederland

Eenmaal terug in Nederland wilde Oswald Henny ook een golfkartonfabriek opstarten. Door Carp werd hij gewezen op de leegstaande fabriekspanden bij Karelstein, welke hij zou kunnen huren. De fabriekspanden waren na het faillissement van Piet de Wit in handen gekomen van aandeelhouders, waaronder de familie Carp. In 1909 had Abraham van Dam deze panden gekocht om er een stro- en hooiperserij, annex strohulzenfabriek te beginnen.

Sociëteit 'Gezelligheid'

In Helmond werd hij lid van de sociëteit 'Gezelligheid' in de Pantoffelstraat (de huidige Veestraat), waar de heer Eduard Terwee vanaf 1916 sociëteitshouder was. Sociëteit 'Gezelligheid' was opgericht in 1871 door de plaatselijke, overwegend protestantse fabrikanten, waartoe ook de familie Carp behoorde. Via hen kreeg Oswald Henny, die op dat moment ook fabrikant was en bovendien lid was van de Raad van Commissarissen bij de N.V. J.A. Carp's Garenfabriek, toegang tot de sociëteit. Dat was van belang voor zijn zakelijke contacten. De aristocratische, artistieke, charmante en altijd vrolijke Oswald was een graag geziene gast aldaar. Oswald Henny was in 1914 secretaris van de sociëteit,

Oscar Henny als 'cowboy' tijdens zijn verblijf bij zijn halfbroer Adolf in Arkansas.

Foto: collectie Iris Nolden

gezien diverse sollicitatiebrieven voor de functie van kastelein die gevonden zijn en aan hem gericht waren. Tevens was hij lid van het Rode Kruis afdeling Helmond. Via de sociëteit ontmoette Oswald zijn latere echtgenote Hilletje van der Laan (1899-1953), stiefdochter van Eduard Terwee. Hilletje was 24 jaar jonger dan Oswald Henny.

Eduard Terwee bleef tot 1939 sociëteitsbeheerder. In dat jaar werd de nieuwbouw betrokken aan de Prins Bernhardlaan. Zijn stiefdochter Hilletje van der Laan trad in 1921 als huishoudster in dienst van jonkheer Willem Philip Barnaart in Bloemendaal. Waarschijnlijk speelde Oswald Henny

hierin een rol, omdat hij nauw bevriend was met deze jonkheer. Later trouwden Oswald en Hilletje op 20 december 1923 in Bergen (NH) om vervolgens in 1924 te verhuizen naar Helmond om daar het zuidelijke deel van Karelstein te gaan betrekken. Zij waren het, die het pand toen de naam de naam 't Witte Huis gaven. Daar kregen zij drie dochters: Elisabeth Maria (1924), Maria Everdina (1930) en Helene (1932). Het gezin bleef tot 1946 in 't Witte Huis wonen. Intussen behartigde Oswald Henny vandaar de belangen van de goed lopende golfkartonfabriek.

De ontwikkeling van de golfkartonfabriek tot 1931

In oktober 1909 begon Oswald Henny en drie werknemers bij Karelstein

met het fabriceren van enkel en dubbel beplakt golfkarton. Hij noemde zijn bedrijf Golfpapier en Cartonagefabriek Aarle-Rixtel. Het aantal werknemers groeide snel tot 20 rond 1919. Dankzij het contact met de gebroeders Philips, kon Oswald Henny verpakkingsmateriaal leveren voor hun gloeilampen.

Hilletje werd zijn rechterhand; zij was zijn secretaresse, personeelschef en deed de boekhouding. Oswald was op de eerste plaats technicus. Voor de bedrijfsvoering was hij minder geschikt vanwege zijn gevoelige aard. Als er iemand ontslagen moest worden, kon hij dat eigenlijk niet aan. Zijn vrouw Hilletje nam dan deze zaken waar. Zo ging het verhaal dat, toen Oswald er achter kwam dat een gezin van een

Veestraat (Pantoffelstraat) op een ansichtkaart van rond 1910, met links koper- en blikslager P.J. Labro en de villa van de familie Coovels (tegenwoordig Wibra). In het pand uiterst rechts was notaris Dijkhoff gevestigd en daarnaast Sociëteit 'Gezelligheid'. Foto: collectie RHCE

Oscar Henny was lid van het Rode Kruis, afd. Helmond. Voorste rij v.l.n.r.: Marinus Vogel, Dirk Heuden, Bernard Bezemer, Sjef Dams, Alex Fentener van Vlissingen, Johan Sprengers, Jan Hermans, Kapitein arts Chr. Nuijens, Louw Hockers, Jos Bubbers, Adriaan Dekkers, Oscar Henny, Karel Helsper, Frans van Nunen, Jantje van der Putten. Tweede rij: Bart Sprengers, Otto Düting, Toon v.d. Donk, Piet Jacobs, Willem Verhallen, Chris Schuers, Jan van Oorschot, Jan Peels, Antoon Sevens, Frits Neervens. Bovenste rij: Jan Raaijmakers, Jan van Bussel, De foto werd genomen op 16 mei 1915. Foto: collectie RHCE

ontslagene in grote armoede terecht zou komen, hij deze werknemer inhuurde als tuin- en klusjesman. Rondom het huis bevond zich een weelderige boomgaard en moestuin en de kelder stond vol met potten ingemaakte voeding en de schappen lagen vol fruit. Er was werk genoeg te doen in en rond 't Witte Huis.

De fabrieksterreinen bij Karelstein waren grotendeels in gebruik door Abraham van Dam, die behalve aan

Henny, ook een deel verhuurde aan de mandenmakerij van Peeters. In 1917 kocht Van Dam het nabijgelegen wooncomplex Karelstein/'t Witte Huis. Hij kocht dit pand van Mathilda van Dijk, de enige erfgename van de overleden eigenaar Gerard Nikkelen (1883-1908), die bij leven brouwer was van kasteel Croy. Vanaf 1917 waren zowel de fabriekspanden als de villa Karelstein/'t Witte Huis eigendom van Van Dam, die er zelf echter nooit woonde.

Karelstein op een oude foto van rond 1910. Tot 1 januari 1968 behoorde het tot de gemeente Aarle-Rixtel. Foto: collectie RHCE

Kanaaldijk Noord-West nr. 22 t/m 24. Links 't Witte Huis, rechts Karelstein in 1983. Foto: collectie RHCE

Oswald Henny en Hilletje van der Laan met gezin in de duinen bij Bloemendaal. Foto: collectie Koen Nolden

Brand van 1919

Tien jaar na de start van de golfkartonfabriek door Oswald Henny en de hooiperserij door Abraham van Dam werden beide firma's op 9 oktober 1919 geconfronteerd met de eerste grote brand. Uitgezonderd de strohulzenfabriek werd alles vernield; de golfkartonfabriek, de hooiperserij en de opslag van materialen. Het zou helaas voor de firma's niet bij deze eerste grote brand blijven.

Dat zowel Oswald Henny als Abraham van Dam niet bij de pakken gingen neerzitten, bleek wel uit de snelle aanvraag voor de bouw van een nieuwe fabriek zowel voor de golfkarton als voor de hooiperserij. Alles

moest opnieuw worden opgebouwd. In 1920-1921 stonden er al weer nieuwe fabrieken. Zowel het aantal werknemers als de productie van de golfkarton steeg in de jaren twintig flink.

De fatale brand van 1931

In de zeer vroege morgen van 27 juni 1931 ontdekte de oudste dochter van Oswald Henny dat er brand was uitgebroken bij zowel de hooiperserij van Van Dam als bij de golfkartonfabriek. In een brief aan Sigmund van Dam van 25 september 1962 beschreef Evy, de oudste dochter van Oswald Henny, haar herinnering aan de brand. Het geval wilde dat de Helmondse brandweer al gereed stond, maar niet de bevoegdheid had om de brand te blussen zonder toestemming van

Krantenbericht in het Eindhovens Dagblad van 10 september 1919.

Na de brand in 1919 werd de fabriek in korte tijd weer opgebouwd. Al in 1921 kon de productie van golfkarton hervat worden. Foto: 't Hecht 50 jaar Van Dam

de Aarlese burgemeester, omdat het complex op Aarles grondgebied lag. Het gevolg was dat er minstens drie kwartier verloren gingen voordat men aan blussen toekwam. De gevolgen waren desastreus.

Beide fabrieken brandden nagenoeg tot de grond toe af, evenals de inpandige fabriekswoningen. Gelukkig konden villa Karelstein en 't Witte Huis gered worden. De brand ontstond waarschijnlijk door broeiing in de stobalen, hoewel Abraham van Dam dat stellig ontkende en er volgens hem eerder sprake van brandstichting moest zijn. Misschien had dat te maken met de wijze waarop de bedrijven verzekerd waren. De golfkartonfabriek bleek bij een Engelse beurspolis verzekerd te zijn, terwijl de bedrijven van Van

Dam niet verzekerd waren. Om een idee te krijgen van de grootte van de brand schreef de Zuid-Willemsvaart: 'De brand heeft nog diverse dagen na gesmeuld. Toen was de gigantische schade reeds ruwweg opgemaakt. Voor een waarde van drie ton, waaronder één ton alleen al aan machines - een enorm bedrag in die dagen - was verloren gegaan. De Helmondse brandweer had huize Karelstein weten te redden. De andere woning op het terrein alsook het eraan grenzende privé kantoor van directeur Van Dam waren in veiligheid gebracht. Van het fabriekscomplex met een totale oppervlakte van 1500 vierkante meter, waaronder een gebouw met drie verdiepingen, stonden alleen nog de geblakerde muren overeind. Ongeveer 2 miljoen kilo hooi en stro en een voorraad van 300 tot

Geweldige fabrieksbrand te Aarle-Rixtel.

EEN VUURZEE VAN EENIGE HECTAREN. — DE BRAND ZAL WEL EENIGE DAGEN DUREN. — SCHADE VAN EENIGE TONNEN. — VAN DAM'S STROOFABRIEKEN EN HENNY'S GOLFPFA PIERFABRIEK AFGEBRAND.

Kop in
*Nieuwsblad van
het Zuiden* op
27 juni 1931.

400.000 kilo papier waren een prooi der vlammen geworden. Van de golfkartonfabriek van de heer Henny was niets dan wat schroot overgebleven. Er werkten hier ongeveer 20 mensen. Van Dam was zijn 18 strohulsmachines, 18 strokoordmachines, 4 stropersen en 20 motoren, lieren en dergelijke kwijt. Hij had 50 tot 55 mensen in dienst. Ook verbrandden er enkele auto's.'

De brand was landelijk nieuws. Alle dag- en weekbladen publiceerden erover. Gezien de economische malaise in die tijd was de brand des te schrijnender, omdat beide fabrieken regelmatig werk boden aan vele werknemers uit Aarle-

Rixtel en Helmond. Zelfs het bioscoopjournaal vertoonde beelden van de brand.¹

De grote brand van 1931 was voor Oswald Henny het sein om de fabriek niet meer alleen voort te zetten. Hij beschikte ook niet over een opvolger en was inmiddels 56 jaar oud. Abraham van Dam zag dat wel zitten. Hij nam de golfkartonfabriek over en schoof zijn jongste zoon Siegmond naar voren, die op dat moment in Parijs verbleef. Eenmaal terug in Nederland leerde Siegmond van Dam onder supervisie van Oswald Henny, die aanvankelijk de technische leiding in handen hield, niet alleen alles

Luchtfoto van de Zuid-Nederlandsche Handelsmaatschappij u/h A. van Dam na wederopbouw in de jaren '30. Foto: privécollectie familie Van Dam

Oswald Henny (links) en Abraham van Dam (rechts) bij het 40-jarig jubileum 1949.
Foto: privécollectie familie Van Dam

over de productie van golfkarton maar ook hoe hij het bedrijf op een succesvolle manier moest leiden.

Het bedrijf kreeg een nieuwe naam en heette voortaan N.V. Zuid-Nederlandsche Handelsmaatschappij v/h A. van Dam. Het logo van het bedrijf werd de olifant. Aanvankelijk stond die op een strobaal, die verwees naar de andere bedrijfstak van Van Dam, de stro- en hooiperserij. Later werd die vervangen door een doos en ontstond de slogan 'zo sterk zijn onze dozen'.

Het gezin van Oswald Henny verliet in 1946 't Witte Huis, dat daarna tot 1990 bewoond werd door de dochter van Abraham van Dam, Wilma, die getrouwd was met Hans Grünfeld. Oswald Henny verhuisde in 1946 naar het familie-huis van de familie Barnaart, Huize Kuilenburg in Vogelenzang, gemeente Bloemendaal. Daar kon het gezin een ruim appartement betrekken en beleefde Oswald, na een veelbewogen leven, een rustige oude dag. In 1949 zouden Oswald

en zijn vrouw nog een keer aanwezig zijn op het 40-jarig jubileum van Van Dam. Zijn vrouw, Hilletje, overleed echter in 1953, zij werd 54. Dit verdriet kon Oswald niet aan en negen maanden later stierf ook hij, 78 jaar oud. «

Noot

- 1 Zie daarvoor <https://zoeken.beeldengeluid.nl/program/urn:vme:default:program:2101608050034338531?pid=true>. De beelden beginnen vanaf 9'53" en gaan door tot 11'11".

Bronnen

- Mr. B. Van 't Hoff, Bijdragen tot de genealogie van het geslacht Henny, Zutphen 1939
- Archief Sociëteit Gezelligheid 1873-1994, nr. 88-98, RHC Eindhoven
- Wij van Van Dam, 75 jaar Van Dam, Helmond 1984
- Burgerlijke Stand gemeente Helmond, Aarle-Rixtel, Eindhoven, Geldrop
- Persoonlijke informatie van Iris Nolden, Koen Nolden, Fred Grünfeld.
- Krantenartikelen via Delpher
- Jubileumuitgave van Van Dam 40 jaar en 50 jaar bestaan
- Privécollectie familie Van Dam

Begunstigers

van de **Heemkondekring Helmont**

BROECKX MAKELAARS

COENEN EN CO

FOTO LAMBERT VAN DE KERKHOF

IL BORGO HUIS MET DE LUTS

DE JONGH DAK EN BOUWSERVICE

KUIJPERS BUSINESS PARTNERS B.V.

LAUMÉ RECLAME-DRUKWERK

METAAL MAKELAAR RUUD GRIJPSTRA

MOSMAN AUTOSCHADE

SPOORMAKERS NOTARISSEN

NOTEN GRAFMONUMENTEN HELMOND

RABOBANK

DE RIJK VAN DE WESTERLO ADVOCATEN

SMITS + PRICK ACCOUNTANTS EN ADVISEURS

VAN NUENEN RIJWIELHANDEL

VERHAGEN & CO SCHILDERWERKEN EINDHOVEN EN HELMOND

WIJNHUIS HELMOND

2447

Confusio 1492 met 3654

alle muren hooft

alle taens 2447. 3658 onder

25437

licht

donder 22997 1/2

(4940 1/2)

groen 15539

voorhand

met eenige

peukels

20821

122997
1/2 4948

lood 3189

poort 2957

wenspietsen samen en bijnonden poort
hek J

2448. 3658 onder

1492